

EGLĖ ALEKNAITĖ

Vytauto Didžiojo universitetas

UŽGAVĖNĖS PANEVĖŽYJE IR JOSE KONSTRUOJAMOS TAPATYBĖS

Mardi Gras in Panevėžys and the Identities
Constructed in the Festival

SUMMARY

The aim of the article is to analyse the identity constructed in revived Mardi Gras (and other related festivals) using the case of festivals celebrated in Panevėžys. On the basis of archival data, newspaper publications and interviews with organizers and participants, the history of these festivals in Panevėžys is reviewed and the identity of community that unfolds in these festivals is analysed. The analysis reveals that Mardi Gras and related festivals have been organized since the end of the 1950's in Panevėžys. In Soviet times these events were related with the old customs of Lithuania and the region of Panevėžys, as well as with sport and all-Soviet Union culture. In the beginning of the 21st century the organizers of the town festival aimed to foster regional identity (i. e. identity of Upper Lithuania, Aukštaitija). The most emphasised Upper Lithuanian aspect in the festival is a variant of a jackstraw used; in this case it is Upper Lithuanian Gavėnas. However, it seems that the most popular opinion still is that Mardi Gras is an all-Lithuanian festival, which helps to foster national identity.

SANTRAUKA

Straipsnyje, pasitelkus Užgavėnių Panevėžyje atvejį, siekiama išanalizuoti gaivinamose Užgavėnėse (ir kitose su jomis sietose šventėse) konstruotą tapatybę. Remiantis archyviniais dokumentais, spaudos publikacijomis ir interviu su organizatoriais bei dalyviais, apžvelgiama šių švenčių istorija Panevėžyje ir nagrinėjama, kokia bendruomenės tapatybė per jas išryškėja. Atskleidžiama, kad Panevėžyje Užgavėnės ir su jomis susiję renginiai organizuoti nuo XX a. 6 deš. pabaigos. Sovietmečiu jie sieti ir su senaisiais lietuvių bei panevėžiečių papročiais, ir su sąjungine kultūra bei sportu. XXI a. pr. miesto šventės rengėjai siekia stiprinti regioninę – aukštaitišką – tapatybę ir ryškiausiai akcentuojamas aukštaitiškas šventės aspektas yra naudojama pamėklė – aukštaitiškas Gavėnas. Vis dėlto atrodo, kad iki šiol vyrauja samprata, kad Užgavėnės – bendra lietuvių šventė, padedanti konstruoti tautinę tapatybę.

RAKTAŽODŽIAI: Užgavėnės, kalendorinės šventės, liaudies kultūros gaivinimas, kultūrinė tapatybė.

KEY WORDS: Mardi Gras, seasonal festivals, revival of folk culture, cultural identities.

MIESTO ŠVENTĖ

Tikėtina, kad miesto šventė nuo įvairių mažesnių bendruomenių rengtų Užgavėnių gali skirtis daugeliu aspektų: dydžiu, erdvėmis, dalyviais, turimais resursais ir kt. Šio straipsnio kontekste svarbiausia, kad joje gali būti aktyviau reflektuojama ir kuriama miesto ar regiono tapatybė.

Pirmaisiais Nepriklausomybės metais miesto etninės kultūros specialistai laikėsi nuomonės, kad Užgavėnės turėtų būti mažų bendruomenių, „kiekvieno kiemo“ šventė, o ne didelis miesto renginys. Apie 1993 m. Vaikų estetikos mokyklos vadovė D. Latvėnienė siūlė organizuoti bendrą didelį renginį, bet etninės kultūros specialistai tokios iniciatyvos nepalaikė⁵⁸. 1994 m. planuota rengti miesto savivaldybės Kultūros ir meno skyriaus, t. y. miesto, Užgavėnės Nepriklausomybės aikštėje su bendra orkestro „Garsas“ ir Estetikos mokyklos eisena miesto gatvėmis, bet renginio buvo atsisakyta⁵⁹. Vis dėlto tais metais Užgavėnės miestiečiams surengė Kultūros ir poilsio parko direkcija.

Tad nuo 1994 m. Užgavėnės ėmė rengti miestiečių laisvalaikio ir kultūriniais poreikiais besirūpinančios įstaigos: Kultūros ir poilsio parko direkcija (1994 m.), centras „Linelis“ (2006–2009 m.), Savivaldybės kultūros ir meno skyrius (1996–1998 m.), Kultūros rūmai (2001–2002, 2009, 2011–2013 m.)⁶⁰, teatras „Menas“ (2004–2005 m.), Kraštotyros muziejus (2004–2005, 2010 m.), „Kaukių“ teatras ir pučiamųjų orkestras „Panevėžio garsas“ (2000 m.). Dažnai talkindavo kitos organizacijos (pvz., turgus „Tau, Žemdirby“

ir kt.), ypač susijusios su sportine veikla (Savivaldybės sporto skyrius, Juvenologų klubas ir kt.). Iš esmės visuomet bent neformaliose diskusijose dalyvaudavo Kraštotyros muziejaus bei Savivaldybės kultūros ir meno skyriaus specialistai, kurių išsakytų reikalavimų daugiau ar mažiau paisyta (retkarčiais konsultuotasi ir su Lietuvos liaudies kultūros centro specialistais)⁶¹. Užgavėnės tapo viena iš švenčių, kurias numato ir finansuoja Panevėžio savivaldybės kultūros ir meno skyrius, pavesdamas jas rengti pavaldžioms įstaigoms ar skelbdamas konkursus joms organizuoti. Interviu su organizatoriais metu ne kartą buvo girdėti pasakymas „mums paskyrė“. Šią paskyrimo praktiką bandyta keisti ekonominio pakilimo metu rengiant konkursus šventėms, taip pat Užgavėnėms, organizuoti ar, tiksliau, potencialių organizatorių idėjoms. Vis dėlto šie konkursai buvo gana formalūs, nes besivaržančių neatirasdavo. Pavyzdžiui, 2005 m. dalyvauti konkurse rengti šią šventę panoro vienintelis teatras „Menas“⁶². Užgavėnės nėra ir viena svarbiausių Panevėžio savivaldybės iniciatyva rengiamų švenčių vertinant pagal skiriamą finansavimą ir dedamas pastangas⁶³. Tad, atrodo, Nepriklausomybės laikotarpiu neatsirado organizatorių, kurie savo misiją sietų su šia švente ar nuosekliai siūlytų ir įgyvendintų savą jos idėją. Iš esmės tai yra renginys, kurį organizatoriai rengia todėl, kad jiems, kaip kultūros įstaigai, jis būna paskirtas Savivaldybės.

Viena šventimo vieta nenusistovėjo. Šventė rengta Kultūros ir poilsio parke

(1994, 1995, 1998 m.), Laisvės aikštėje (2000 ir 2004 m.), Nepriklausomybės aikštėje (2005 m.), Senvagėje (2010 m.), bet dažniausiai – Skaistakalnio parke (2006–2008 m.) ir prie Kultūros rūmų (1996–1997, 1999, 2001–2003, 2009, 2011–2013 m.). L. Vilienės nuomone, Skaistakalnio kaip šventės vietos atsisakyta dėl to, kad jis nepritraukdavęs pakankamai žiūrovų⁶⁴. Atrodo, kad šventės vieta yra labiausiai organizatoriams ir dalyviams, pasakojusiems apie kelerių metų šventės istoriją, į atmintį įstrigęs dalykas.

Užgavėnės rengtos ir antradieniais (1994, 1996, 1997, 2001–2003, 2009 m.), ir savaitgaliais (1995, 1998, 2000, 2006–2008, 2010 m.). Savaitės dienos pasirinkimas priklauso nuo auditorijos, į kurią orientuojasi organizatoriai, – vaikų (antradieniais) ar šeimų (savaitgaliais).

Šventės tikslas dažniausiai suvokiamas kaip tradicijų perdavimas, o organizatorių pareiga – sugalvoti ir surengti veiksmingas priemones⁶⁵. Tad ir švenčių auditorija – panevėžiečiai (daugiausia ginčijantis dėl amžiaus grupių), kuriuos siekiama supažindinti su papročiais ir įtraukti į praktikas⁶⁶. Skelbimuose ir šventės metu žiūrovai visuomet raginti aktyviai dalyvauti: įsitraukti į šokių ir atrakcijas, ateiti su kaukėmis, atsinešti blynų, atrakcijoms reikalingo inventoriaus.

Su retomis išimtimis (pvz., 2002 ir 2009 m.) Užgavėnės rengtos pagal vieną modelį su gana stabiliomis šventės dalimis: persirengusių kolektyvų eiseną, kolektyvų pasirodymas scenoje, sporto rungtys ir/ar atrakcijos, pamėklės sunaikinimas, mugė. Šie elementai priklausė nuo pasirinktos pagrindinės šventės vietos – pavyzdžiui, sporto rungtims labiau

tiko parko aplinka. Šalia pasirodymų ant scenos kolektyvų persirengėliai veikdavo tarp žiūrovų: demonstruodavo personažų vaidmenis, kviesdavo šokti.

Daugelį metų šventę pradėdavo persirengusių kolektyvų eiseną, dažnai kartu gabenta arkliai ar kitaip tempiama pamėklė. Žygiuota iš centro į pagrindinę šventės vietą (1995–1998, 2006–2010 m.): pavyzdžiui, iš Nepriklausomybės aikštės į Skaistakalnio parką, iš Laisvės aikštės – prie Kultūros rūmų ar tiesiog apeita Senvagė.

Pagrindinėje šventės vietoje ant scenos ar kitokios pakyls (ant laiptų ar iškilesnio aplinkos elemento) pasirodydavo įvairūs Panevėžio miesto ir, rečiau, Panevėžio ar kitų rajonų meno mėgėjų ir profesionalūs kolektyvai: folkloro ansambliai, kapelos, tautinių šokių ansambliai, pučiamųjų orkestrai. Aktyviausi dalyviai buvo folkloro ansambliai – kai kuriais metais pasirodydavo tik vienas ar keli tokie kolektyvai (pvz., 1995, 1997, 1999, 2000, 2005 m.). Iš esmės būtent jie užtikrino sąsajas su senosiomis tradicijomis: „kapela ateina groti. Jinai nežais, jina nepersirenginė. Tiesiog nežinau – ar nesuinteresuota, ar... O persirenginėja kas? Persirenginėja daugiausia vis tiek folkloro ansambliai. Kadangi jie vėlgi – gal ir tas supratimas, ir vadovo supratimas, kad tai yra Užgavėnės ir reikia persirengti, ta programa kažkokia. O kapelos – jos jau ateina linksmininti.“⁶⁷ Repertuaru ir jo pritaikymu šventei išsiskiria dainų ir šokių ansamblis „Pynimėlis“, 2002 m. Kultūros rūmų salėje rodęs specialiai Užgavėnėms skirtą programą. Apskritai dauguma kitų kolektyvų neruošia specialių, šiai šventei skirtų prog-

ramų. Pasirodymų metų atlieka vos kelis savo įprasto repertuaro kūrinis. Tokia dalyvaujančių kolektyvų praktika atsekama jau nuo sovietmečio Žiemos švenčių – jose šventės pagrindas buvo miesto meno mėgėjų kolektyvų pasirodymų seka. Galbūt labiausiai šis daugelio įvairių kolektyvų pasirodymas akcentuojamas pastaraisiais metais, kai itin ištempiant programą, siekiama parodyti kuo daugiau kolektyvų: 2011–2013 m. pasirodė beveik visi miesto ir kultūros rūmų kolektyvai (dalyvavusiųjų skaičius – apie 700). Tokiame įprastame pasirodančių kolektyvų ir jų repertuaro kontekste išsiskyrė 2007 m. Užgavėnės, kai dalyvavo Bulgarijos Perniko miesto etnografinis ansamblis „Bela Voda“, demonstravę savo krašto kaukes.

Kolektyvai paprastai dėvi tradicines ar modernesnes kaukes ir pasirodo kaip įvairių ar vienuose personažų grupės. Pastaraisiais metais šventės scenarijus grindžiamas vienuose personažų grupių apsilankymu pas Gaspadinę, atliekančią renginio vedėjos funkciją. Anksčiau šventės vyksmui vadovavo čigonė (2003 m.), Kanapinis ir Lašininis (2009 m.), Gaspadinė (kartais – su Gaspadoriumi: 2006–2008, 2011–2013 m.).

Šalia scenos susibūrusius žiūrovus bandoma įtraukti į šokius ir ratelius. Tai dažniausiai daro tarp žiūrovų esantys kolektyvų, daugiausia folkloro ir tautinių šokių ansamblių, nariai. Prie scenos besisukiojantys persirengėliai demonstruoja personažų vaidmenis, čia pyksta si ir Lašininis su Kanapiniu.

2006–2008 m. per Skaistakalnio parke švęstas Užgavėnės toliau nuo scenos mažesnius pasirodymus rengė pavieniai ko-

lektyvai. Folkloro ansamblio „Raskila“ nariai, norėdami įdomiau praleisti dvi valandas, kurias reikėdavo laukti iki savo 10–20 minučių pasirodymo, savarankiškai kurdavo dar vieną šventės erdvę: įsikurdavo kiek toliau nuo scenos, kepė dešreles, dainuodavo ir šokdavo įtraukdami ir pro šalį einančius žmones⁶⁸.

Svarbus iš esmės visų švenčių akcentas – vaišinimasis blynais, kurie kartais kepti vietoje vykstančioje mugėje, kartais užsakyti viešojo maitinimo įstaigose ir dalinti dalyvaujantiems kolektyvams bei žiūrovams. Taip pat visose šventėse kurenti laužai ir deginta ar skandinta pamėklė, dažniausiai – Gavėnas.

Daugelyje švenčių žiūrovai kviešti dalyvauti sporto rungtyse ir atrakcijose. Jos rengtos padedant įvairioms kitoms, su sportu ir sveikatingumu susijusioms savivaldybės institucijoms ir visuomeninėms organizacijoms. Buvo organizuojamos žiemos sporto rungtys, populiarios lauko sporto rungtys (pvz., virvės traukimas), sveikuolių maudynės (1996–1997 m.), su kaimo buitimi siejamos atrakcijos (pvz., puodinių daužymas, važinėjimas arkliai tempiamais vežimais 2011–2013 m.), kūrybinės užduotys, kai naudotasi šventės aplinka ir žiemos sąlygomis (sniego angelų lipdymas). Čia galima galvoti apie senosios Žiemos palydų šventės įtaką, bet panašu, kad buvo daugiau pragmatinis sprendimas įtraukti žiūrovus. Sporto rungtys domina žmones ir yra patrauklios daugeliui – tiek vaikams, tiek jų tėvams.

Žmonėms labai svarbi šventės dalis – mugė. 1993 m. prie tuometinio kino teatro „Garso“ ir viešbučio „Upytė“ surengta Užgavėnėms skirta Panevėžio tauto-

dailininkų mugė⁶⁹. Vėliau organizuotas vietinis Kaziuko mugės variantas (pvz., 2008 m.). Apie jį mąstyta dar 1992 m., bet tąsyk nutarta rengti Užgavėnių mugę, nes abejota, ar „verta laužyti nusistovėjusią tradiciją ir pasisavinti Kaziuko mugę iš Vilniaus.“⁷⁰ 2001 m. turguje „Tau, žemdirby“ surengtame Kaziuko turguje švęstos ir Užgavėnės⁷¹. Bent Skaistakalnyje mugės būdavo nedidelės, nes į šventę, trunkančią dvi valandas, prekybininkams važiuoti neapsimoka⁷².

Taip pat būdingi elementai – gražiausių kaukių rinkimai (1998, 2001–2004, 2006–2009), persirengusių organizatorių vaikštytynės po valdžios įstaigas (2001–2002 m.).

Šventės idėjos požiūriu išsiskiria 2009 m. Užgavėnės. Tais metais, be įprastų šventės dalių, vyko ir pagrindiniu akcentu buvo „Tūkstančio švilpynių“ akcija, kurios metu siekta rekordo, fiksuoto agentūros „Factum“. Norėjusiems dalyvauti (visų pirma ugdymo įstaigoms)

savivaldybė išdalino 1000 švilpynių. Dar beveik tiek pat dalyvių švilpynėmis apsirūpino savarankiškai (iš viso dalyvavo apie 2250 žmonių). Iš Nepriklausomybės aikštės persirengėlių eisena nužygiavo iki Bendruomenių rūmų ir žiema varyta visiems kartu pučiant švilpynes⁷³.

Kaip matome, daugelis šventės aspektų atsekami nuo sovietmečio Žiemos palydų šventės Berčiūnuose ir sutinkami daugelyje kitų Lietuvos vietovių švenčiame Užgavėnėse, t. y. „vyksta pagal daugiau ar mažiau visai Lietuvai vienodą scenarijų.“⁷⁴ Pažymėtina, kad daugelis aptartų šventės dalių suvokiamos kaip patrauklios žiūrovams ir padedančios juos įtraukti į aktyvų dalyvavimą. Išskyrus pamėklę Gavėną ir jo naikinimo būdą, kokių nors ypatingų dalių, atspindinčių vietos, regiono papročių išskirtinumą, nerasime. Šventėje konstruojamas tapatybes galima pamatyti pasitelkus nuodugnesnę kai kurių dalių, bendros šventės vizijos ir organizatorių nuostatų analizę.

NACIONALINĖ ŠVENTĖ IR ETNINĖS KULTŪROS POLITIKA

Ir sovietmečiu, ir atkūrus Nepriklausomybę Panevėžyje švęstos Užgavėnės ir jų analogai (Žiemos ar Žiemos palydų šventės) buvo senųjų tradicijų taikymas naujuose kontekstuose. Aptartas praktikas iš esmės galima laikyti klasikiniu tradicionalizmo atveju (Panevėžyje – bent jau sovietmečio pabaigoje ir po Nepriklausomybės atkūrimo). Kaip minėta, tradicionalizmas gali būti naudojamas siekiant gana skirtingų tikslų. Tad kokia žinia apie švenčiančią bendruomenę, jos išskirtinumą ar panašumą į kitas bandyta pranešti Panevėžio Užgavėnėse?

Nepriklausomoje Lietuvoje ši šventė suvokiama kaip tautiškumo manifestacija ir puoselėjama valstybinių kultūros administracijų bei kultūros įstaigų, ugdymo institucijų bei pavienių organizatorių. Užgavėnės dažnai minimos kaip viena svarbesnių kalendorinių švenčių, bent jau neformaliai įtrauktų į valstybinę švenčių sistemą⁷⁵. L. Vilienė teigia, kad organizuoti miesto kalendorines šventes – Užgavėnės, Joninės – reikalauja Savivaldybės kultūros ir meno skyrius ir tokia praktika paplitusi visoje Lietuvoje: „tai yra nacionalinė šventė ar kaip

ją čia dabar pavadinti. Ir tiesiog tu turi, tu privalai jas daryti. Ir vėlgi tu turi patenkinti visus poreikius. Visų, žiūrovų poreikius.“⁷⁶ Pareigos, priverstinės veiklos akcentas jaučiamas ne vieno organizatoriaus ir pasirodymų dalyvio pasakyme. Tokiai šventės koncepcijai paranki bendra lietuviškos tradicijos samprata, paprastai lemianti išpopuliarėjusių simbolių, ženklų aspektų išpopuliarėjimą visoje Lietuvoje ir lokalinių tradicijų vienodėjimą. Turbūt atviriausiai Užgavėnės kaip tautiško manifestacija pristatytos 1991 m. Estetikos mokyklos kvietime, kuriame jos tiesiogiai susietos su tautišku, atgautu valstybingumu: „Atlėgo širdis nuo sunkumo – apgynėme Lietuvą! Dar kartą apgynėme tokiu mažu ir tokiu dideliu mūsų „taip“. Tad deginkime ant laužo Morę – tą mūsų bėdų ir nelaimių kaltininkę!“⁷⁷ Vėliau šventės tautiškas turbūt buvo vertinamas kaip savaime suprantamas, todėl neakcentuotinas, ir labiau pabrėžti imta šventės pobūdį – linksmybes ar, daug rečiau, tam tikrus apeiginius elementus.

Užgavėnių kaip apskritai lietuviško karnavalo sampratą įtvirtina ir gana gausios miesto dienraščių publikacijos, kuriose aptariamos giminingos kitų šalių šventės, neretai taip pat įvardijamos Užgavėnėmis. Turbūt daugiausia rašyta apie Rio de Žaneiro, Venecijos, Vokietijos karnavalus⁷⁸. Pavyzdžiui, 1995 m. straipsnelyje „Užgavėnių atspindžiai“ pasakota apie Rio de Žaneiro šventę, minėta Venecija ir teigta, kad „Karnavalai vyko ne tik Rio de Žaneire, bet ir Europoje [...]. Turbūt ne paskutinėje vietoje [pagal išradingumą ir fantaziją] buvo ir lietuvičiai bei lietuvaitės.“⁷⁹ 1998 m. apie Venecijos karnavalą pasakojusi dailininkė

E. Taločkienė su juo lygino ir lietuvišką tradiciją, tiesa, ją vertino kaip gerokai prastesnę: „Skaudu taip kalbėti, bet nori nenori prieš akis iškyla ne tiek varginos, kiek suvulgarintos mūsų Užgavėnių kaukės iš atliekų, marlės ar pakulų.“⁸⁰ Be to, informuota ir apie Užgavėnės, švenčiamas kitose Lietuvos vietovėse, pirmiausia – Rumšiškėse ir Vilniuje⁸¹.

Visi šie aspektai – tautiško retorika, su kitų šalių praktikomis lygintino lietuviško karnavalo samprata, informavimas apie daugelyje Lietuvos vietovių vykstančias Užgavėnės – įtvirtina nuostatą, kad ši šventė yra nacionalinė. Akiivaizdu, kad šiuo atveju pirmiausia konstruojama ir atitinkama tapatybė. Kita vertus, etninės kultūros politiką formuojantys specialistai skatina ir regioninio savitumo išsaugojimo strategiją, kuri tikėtų ir šventės kaip lokalinės tapatybės puoselėjimo politikai – turbūt labiausiai moksliniame diskurse išplėtotai tradicionalistinių švenčių tyrimo perspektyvai. Šiuo atveju skatinama puoselėti savo kaimo, krašto, regiono papročius, o ne šventi unifikuotas nacionalines kalendorines šventes⁸². Panevėžio Užgavėnių rengėjai, žinoma, žvelgia ne į miesto, o į senuosius Panevėžio krašto papročius.

Jau 1959 m. Kraštotyros muziejaus surengtose paskaitose ir spaudos publikacijose apie jas šiek tiek dėmesio kreipta į lokalinį šių renginių aspektą motyvuojant tuo, kad muziejininkai surinko daug medžiagos apie su Užgavėnėmis susijusius „panevėžiečių papročius“. Vis dėlto per paskaitas pasakota ir demonstruota bendra lietuviška tradicija: kalbėta apie Užgavėnių šventimą visoje Lietuvoje, rodyta Morė, o ne Gavėnas.

1995 m. Panevėžio kraštotyros muziejaus Etninės kultūros skyriaus specialistė V. Vasiliauskaitė miesto dienraštyje publikavo straipsnį, kuriame papasakojo apie kai kuriuos Panevėžio apylinkėse šventų Užgavėnių ypatumus ir išsakė kritikos tuometinėms šventimo praktikioms. Šventės prasmę siedama su žemės gyvybinių jėgų žadinimu, specialistė teigė, kad būtina suprasti šią prasmę, papročių nesupaprastinti, išlaikyti autentiškumą. Paminėjo ir tris kasmet kartojamas tas pačias „klaidas“: žemaitiškos Morės naudojimą vietoje aukštaitiško Gavėno, žemaitiškų personažų naudojimą ir pirktinių kaukių dėvėjimą. Be to, prieštarauta nuomonei, kad ši šventė suvokiama pirmiausia kaip pramoga: „Užgavėnės – juk daugiau apeiginis negu pramoginis karnavalas.“⁸³

Vis dėlto etninės kultūros specialistė L. Vilienė pažymi, kad Panevėžio krašte nebuvo ryškių, turtingų Užgavėnių tradicijų. Kai kurių žinomų papročių (pvz., laistymosi vandeniu) mieste pritaikyti neįmanoma. Todėl bent jau organizatoriai su šia švente sieja ne Panevėžio kraštą ir jo tradicijas, o aukštaitišką tapatybę. Kalbėdami apie Užgavėnes, respondentai dažnai minėjo, kad Panevėžys yra Aukštaitijoje, yra šio regiono sostinė. Ir labiausiai akcentuojamas aukštaitiškas Panevėžio Užgavėnių elementas pasirodo esąs pamėklė Gavėnas.

Aukštaitiškas Morės atitikmuo Gavėnas buvo deginamas jau nuo 1985 m. Žiemos šventės Berčiūnuose. Atgavus Nepriklausomybę, pavienių organizatorių (pvz., Vaikų estetikos mokykloje, vidurinėse mokyklose ir kt.) Užgavėnėse dažniausiai deginta Morė. Galbūt taip

yra dėl to, kad mokytojai remiasi vadovėliais, įtaką daro žiniasklaida ir nesistengiama pabrėžti aukštaitiškumo: „mokyklos [...] vis tiek degina Morę. Ir ką tu jiems bešnekėtum, vis tiek televizija, techninės priemonės duoda savo. Taigi, sako, Vilniuj tai degina Morę. Taip, bet mes gi turim diedą.“⁸⁴ Lietuviškos Morės rinkimąsi galima bandyti paaiškinti ir tuo, kad šiems organizatoriams šventė buvo svarbi kaip tautiškumo išraiška, todėl puikiai tiko bendra lietuviška, o ne „autentiška“, lokalią tapatybę kurianti tradicija; jie nebuvo užmezgę ryšių su senąją etnografinę tradiciją išmanančiais specialistais, kurie patys dar nesiėmė organizavimo ir kontrolės veiksmų; Morės deginimas laikytas patrauklesniu už Gavėno atsikratymo būdus. Žinoma, būna išimčių: didelį dėmesį etniam ugdymui skiriančio darželio-mokyklos „Voveraitė“ auklėtiniai, jų tėvai ir darbuotojai Užgavėnės 2001 m. šventė miške, kur prie laužo, grojant kapelai „Garžas“, persirenge dalyviai šoko, dainavo, valgė blynus, rungėsi sportinėse rungtyse, kepė dešreles, degino Gavėną⁸⁵. Vis dėlto tokie atvejai gana reti – iš esmės mokyklų darbuotojai nediskutuoja, nesikonsultuoja su etninės kultūros specialistais.

Savivaldybės kultūros įstaigų rengiamose Užgavėnėse kaip miesto šventėse stengtasi palaikyti aukštaitišką tapatybę ir svarbiausiu personažu vietoje Morės vėl tapo Gavėnas. Tiesa, jis, kaip ir žemaitiška pamėklė, dažniausiai degintas, nors senuosiuose papročiuose labiau paplitę kitokie jo atsikratymo būdai: skandinimas arba nuvežimas ir palikimas nuošalioje vietoje. Skandinti Gavėną pradėta tik pastaraisiais metais⁸⁶. Gavėno

deginimo praktiką galima aiškinti tokio pamėklės sunaikinimo būdo žinomumu ir patrauklumu žiūrovams.

Kita vertus, vis dėlto nors šis personažas labai akcentuojamas, panevėžiečiams Morė dar ilgai jį užgožė. Juos painiojo apie šventę rašę žurnalistai (pvz., ansambliai, groję „Didžiulės Morės (ar Gavėno) iškamšos priedangoje“⁸⁷), o beveik visose po Nepriklausomybės atgavimo vykusiose šventėse dalyvavęs ansamblietis teigia apie Gavėną išgirdęs tik 2003 m.⁸⁸

Kai kurie Užgavėnių organizatoriai tvirtina, kad aukštaitiškumas akcentuojamas ir šventėje pasirodančių kolektyvų programose: „Ir aukštaičių dainos, aukštaitiški rateliai. Mes, tarkim, visą laiką Skaistakalny, tam parke, ir programą, ir scenytę, ir programa būdavo, ir aukštaitiški rateliai, ir su visom „Čiuž čiužela“ dainom – viskas aukštaitiška. Ne žemaitiška.“⁸⁹

Etninės kultūros specialistai šio aspekto atžvilgiu yra gerokai skeptiškesni: „puikiai žinome, kad aukštaitiška yra viena [Užgavėnių] daina – „Šalin eina“. O visa kita pritrauki, kas yra – ar tai apie arkli, ar apie mešką, ar tai kokie rateliai, kas ten apie žiemą, ne apie žiemą... To tokio, kad būtų folkloras, ką turi dzūkai – vėlgi mes to neturim. Gal ir nereikia. Ir aš, pvz., bent jau kiek mano pastangom, siekiau, kad nebūtų dainuojamos dzūkiškos dainos pas mus čia. Nes vis tiek mes esam aukštaitčiai. Kokią mes turim tą kultūrą, [tokią]. Tada per ratelius, per šokius darykime tą [šventę] linksmesnę. Nes vis tiek tos dzūkiškos dainos, mes puikiai žinome – tai yra ne mūsų. Ir aš kažkaip linkusi, kad nu nedainuokim mes jų. Tegul dzūkai jas dainuoja.“⁹⁰ Dera prisiminti ir tai, kad šias

aukštaitiško repertuaro paieškas galima priskirti daugiausia vienai mėgėjų meno kolektyvų rūšiai – folkloro ansambliams, kurių judėjime nuo pat pradžių buvo įtvirtinta nuostata puoselėti savą lokalinę folkloro tradiciją⁹¹. Be to, jau minėta, kad daugelis šventėje dalyvaujančių kolektyvų neruošia specialaus jai skirto repertuaro. Tad atliekamo repertuaro aukštaitiškumas turbūt yra daugiau siekiamybė, išreiškianti organizatorių viziją.

Tad apžvelgus Panevėžyje rengtas Užgavėnių šventes tikrai negalima sutikti su A. Vaicekausko teiginiu, kad etninės kultūros entuziastai šventėje naudoja tik žemaitišką paveldą ir „kalbėti apie kokius nors regioninius Užgavėnių ypatumus šiais laikais nebėra prasmės.“⁹² Panevėžyje akivaizdžiai matyti siekis puoselėti aukštaitišką paveldą. Kita vertus, ar deklaruojamas aukštaitiškumas, regioniškas yra vietos tapatybės raiškos poreikio nulemtas elementas, panevėžietiškos tapatybės dalis – tai, ku panevėžiečiai jaučiasi išsiskiriantys iš kitų? Ar, priešingai, nacionalizmo, grindžiamo regionalizmu⁹³, išraiška? Atrodo, kad tenka kalbėti apie antrąjį variantą. Užgavėnės, kaip ir kitos tradicinės kalendorinės šventės, laikomos kaimo kultūros dalimi, todėl Panevėžys kaip miestas šventėje nereflektuojamas. Organizatoriai ir etninės kultūros specialistai daugiau ir aktyviau kalba ne apie vietos tradicijų paieškas ir dabartinių praktikų siejimą su jomis, bet apskritai apie lietuvių kalendorinių švenčių perkėlimo į miestą galimybes⁹⁴. Galiausiai viešojoje erdvėje nuolat tvirtinama, kad Panevėžys, kaip ir visa Lietuva, per Užgavėnės kvepią blynais.

Turbūt ryškiausiai pastangos kurti panevėžietiškas Užgavėnės išryškėjo 2009 m. švilpynių akcijoje, kai, nutolstant nuo visoje Lietuvoje įprastų praktiškų, stengiantis remtis simbolika ir Vilniaus etninės kultūros specialistų autoritetu, bandyta ieškoti išskirtinio, panevėžiečius vienijančio veiksmo. Juo pasirinktas žiemos varymas masinio švilpimo garsu. Šios Panevėžio šventės išskir-

tinumą kitų Lietuvos užsienių kontekste dar labiau sustiprino ne sykį akcentuotas siekis užfiksuoti švilpimo rekordą – rekordas savaime nurodo unikalų, nepakartojamą dalyką. Vis dėlto švilpimo akciją vietos kultūros ir etninės kultūros specialistai vertino nevienodai⁹⁵ ir vėliau buvo grįžta prie įprasto modelio, pabrėžiančio ne panevėžietišką, o aukštaitišką tapatybę.

IŠVADOS

Panevėžyje Užgavėnės ir su jomis susiję renginiai organizuoti nuo XX a. 6 deš. pabaigos. Sovietmečiu jie sieti ir su senaisiais lietuvių bei Panevėžio krašto papročiais ir sąjungine kultūra bei sportu. 8–9 deš. Berčiūnų pušyne vykdavusios miesto šventės raidoje matyti jos virtimas iš sporto renginio į vyksmą, kuriame puoselėta vis daugiau Užgavėnių elementų. Atgavus Nepriklausomybę, Užgavėnės ir kitokius joms skirtus renginius ėmė rengti daugybė organizacijų ir bendruomenių. Kiek vėliau pradėjus organizuoti miesto šventę,

susiformavo jos vyksmo modelis su gana pastoviomis dalimis, būdingomis daugelio Lietuvos vietovių dabartinėms Užgavėnėms.

Apibendrinant galima teigti, kad XX a. II pusėje–XXI a. pradžioje vyrauja samprata, kad ir Panevėžyje švenčiamos Užgavėnės yra bendra lietuviška šventė, padedanti konstruoti atitinkamą tapatybę. Akcentuodami aukštaitišką pamėklę Gavėną, miesto šventės rengėjai siekia stiprinti regioninę – aukštaitišką – tapatybę, bet panašu, kad kol kas pirmoji nusveria antrąją.

Literatūra ir nuorodos

⁵⁸ Interviu su Dalija Latvėniene.

⁵⁹ PM(S)A, f. 1444, ap. 1, b. 37, p. 9; b. 39, p. 1.

⁶⁰ Šiuo metu kultūros centru Panevėžio bendruomenių rūmai vadinamos įstaigos pavadinimas ir statusas ne sykį keitėsi, bet funkcijos iš esmės visuomet buvo tokios pačios: panevėžiečių kultūrinių poreikių tenkinimas, miesto kultūrinių renginių organizavimas ir pan. Tekste ši įstaiga, nepaisant tuometinio pavadinimo, bus nuosekliai vadinama Kultūros rūmais.

⁶¹ Interviu su Loreta Krasauskiene.

⁶² PM(S)A, f. 1444, ap. 1, b. 193, p. 3; b. 195, p. 32.; Raimonda Mikučionytė, Užgavėnių blynais kvepėjo visas miestas, *Panevėžio balsas*, 2005 m. vasario 9 d., p. 3.

⁶³ Interviu su Loreta Krasauskiene.

⁶⁴ Interviu su Lina Viliene.

⁶⁵ Interviu su Loreta Krasauskiene.

⁶⁶ Interviu su Loreta Krasauskiene.

⁶⁷ Interviu su Lina Viliene.

⁶⁸ Interviu su Lina Viliene.

⁶⁹ Ginas Pinigis, Pirmasis blynas, bet..., *Panevėžio balsas*, 1993 m. vasario 23 d., p. 1.

⁷⁰ Zina Paškevičienė, Kaziuko mugė pas mus. Ne-realu?, *Panevėžio balsas*, 1993 m. balandžio 4 d., p. 1.

⁷¹ Daiva Savickienė, Žiemą vijo sveikindami Kazius, *Panevėžio balsas*, 2011 m. kovo 7 d., p. 1, 4–5.

⁷² Interviu su Lina Viliene.

- ⁷³ Dobrovolskienė, p. 1, 6–7; Raimonda Mikučionytė, Švilpdami sieks rekordo, *Panevėžio balsas*, 2009 m. vasario 4 d., p. 6.
- ⁷⁴ Arūnas Vaicekauskas, Lietuvių Užgavėnės: nacionalinio tapatumo linkme?, *Liaudies kultūra*, 2010, 2, p. 28.
- ⁷⁵ Plg. Valstybinės kalendorinės šventės. Juozo Šorio, Daivos Vaitkevičienės, Liberto Klimkos, Žilvyčio Šaknio pokalbis. *Liaudies kultūra*, 2001, 5, p. 9–17.
- ⁷⁶ Interviu su Lina Viliene.
- ⁷⁷ Štai ir Užgavėnės!, *Panevėžio balsas*, 1991 m. vasario 12 d., p. 1.
- ⁷⁸ Užgavėnių karnavalas Kelne, *Sekundė*, 1998 m. vasario 25 d., p. 4; Per Europą..., *Panevėžio balsas*, 2001 m. vasario 28 d., p. 13; Pašėlę Brazilijos..., *Panevėžio balsas*, 2006 m. vasario 25 d., p. 3 ir kt.
- ⁷⁹ Užgavėnių atspindžiai, *Panevėžio balsas*, 1995 m. kovo 1 d., p. 3; plg. Visame pasaulyje..., *Panevėžio balsas*, 2000 m. kovo 7 d., p. 5; Svajūnas Mikeška, Ginas Pinigis, Rytoj Lietuva kvėpės blynais, *Panevėžio balsas*, 1997 vasario 10 d., p. 1; plg. Mikučionytė, Užgavėnių blynais kvėpėjo visas miestas, p. 3.
- ⁸⁰ Gertrūda Rinkūnienė, Venecijos karnavalas lietuvių akimis, *Panevėžio balsas*, 1998 m. vasario 27 d., p. 5.
- ⁸¹ Asta Šiaučiūnienė, Linksma buvo ir Rumšiškėse, *Panevėžio rytas*, 1995 m. kovo 2 d., p. 2; Panevėžyje ir daug kur..., *Panevėžio balsas*, 2000 m. kovo 7 d., p. 1; Sostinės Gedimino prospektas..., *Panevėžio balsas*, 2001 m. vasario 28 d., p. 6.
- ⁸² Vanda Misevičienė, Kalendorinių švenčių apėiginė tautosaka ir šiuolaikinės aktualijos, *Tautosakos darbai*, 1(8), 1992, p. 162–162.
- ⁸³ Vitalija Vasiliauskaitė, Dabar reikės užrakinti lašinius ir dešras, *Panevėžio balsas*, 1995 m. vasario 28 d., p. 1–2.
- ⁸⁴ Interviu su L. Viliene.
- ⁸⁵ Dovilė Lisauskaitė, Puoselėjamos tradicijos padeda nepamiršti tautos šaknų, *Sekundė*, 2001 m. kovo 5 d., p. 5.
- ⁸⁶ Interviu su S. Myškiene.
- ⁸⁷ Vilija Raubienė, Kanapinis įveikė Lašinių, arba kaip šėliojo panevėžiečiai, atsiveikindami su žiema, *Sekundė*, 1996 m. vasario 22–23 d., p. 1; plg. Norvilienė, Šiandien liepsnos Gavėnas!, p. 1–2; Mikeša, Pinigis, Rytoj Lietuva kvėpės blynais, p. 1.
- ⁸⁸ Interviu su Vytautu.
- ⁸⁹ Interviu su Dalia Gaspariūniene.
- ⁹⁰ Interviu su Lina Viliene.
- ⁹¹ Eglė Aleknaitė, „Man labiausiai patinka dzūkų dainos“: regioniško refleksija Lietuvos folkloro ansamblių judėjime, *Acta Humanitarica Universitatis Saulensis*, 2012, 14, p. 29–38.
- ⁹² Arūnas Vaicekauskas, Lietuvių Užgavėnės: nacionalinio tapatumo linkme?, *Liaudies kultūra*, 2010, 2, p. 28.
- ⁹³ Nacionalistinė ideologija, tautos narių bendrumo siekianti ne akcentuodama jų kultūrinį vienodumą, o pabrėždama regioninius skirtumus.
- ⁹⁴ Interviu su Lina Viliene; Loreta Krasauskiene; plg. Danutė Mukienė, Šventės stebuklo belaukiant, *Žemaičių žemė*, 2003, 1, p. 7–10.
- ⁹⁵ Interviu su Lina Viliene, Loreta Krasauskiene ir kt.